

תקעו בחדש שופר

קובץ דברי תורה על ימים נוראים
מאת ישיבת נר ישראל

מאת מורינו ורבינו הרה"ג יעקב יצחק הלוי רודרמן זצ"ל

ראש השנה:

- 2..... שיחה בענין "כבני מרום"
5..... שיחה בענין "כי חדות ה' היא מעוזכם"

עשרת ימי תשובה ויום הכיפורים:

- 7..... שיחה בענין יצר הרע.
9..... שיחה בענין כח התשובה.

מאת מורינו ורבינו הרה"ג שמואל יעקב וינברג זצ"ל

- 11..... שיחה בענין התעוררות תקיעת שופר
15..... שיעור בענין תשובה- ותוהא על הראשונות.

מאת ראש הישיבה הרה"ג אהרן פלדמן שליט"א

- 18..... בענין תשובה בעבירות של בין אדם לחבירו.

תורה מאת מוריניו ורבינו הג"ר יעקב יצחק הלוי רודרמן זצ"ל

ראש השנה

כבני מרון

כחיילות של בית דוד

כתוב בתורה, "ובחודש השביעי באחד לחודש מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם" (פינחס כ"ט, א). ונמצא שמהותו של היום כפי מה שכתוב בתורה היא שהוא "יום תרועה". ובאונקלוס תרגם "יום יבבא יהא לכוון", דהיינו שהוא יום של בכייה מפני הפחד של יום הדין.

חז"ל הוסיפו לגלות לנו אודות מהותו של ראש השנה, וכדאיתא במשנה במס' ראש השנה (ט"ז א), "בארבעה פרקים העולם נידון, בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון".

והגמ' (בדף י"ח א) ביארה, "מאי כבני מרון, הכא תרגימו כבני אמרנא [ככבשים שמונין אותן לעשרן ויוצאין זה אחר זה בפתח קטן שאין יכולין לצאת כאחד, רש"י], ריש לקיש אמר כמעלות בית מרון [הדרך קצר ואין שנים יכולין לילך זה בצד זה שהעמק עמוק משני צידי הדרך, רש"י], רב יהודה אמר שמואל כחיילות של בית דוד [וכך היו מונין אותם יוצאים זה אחר זה בצאתם למלחמה, רש"י]."

נמצא שיש לנו שלשה ביאורים בענין הדין של ראש השנה; א) כמו כבשים שהולכים להמנות בשביל הפרשת מעשר בהמה, ב) כמו מי שהולך במעלות ומורדות בהר משופע, ג) כמו חייל במלחמה. והנה דברי חז"ל עמוקים הם, וצריכים אנו להתעמק בדבריהם כדי להבין מה הם השלוש חלוקות בדינו של ראש השנה.

כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו

ונראה לבאר שהחלוקה הראשונה היינו אדם שלא הצליח לשוב בשנים שעברו אבל עכשיו פתאום נפלה בלבו מחשבה של תשובה, והוא כמו כבש שמתחילה היה הולך עם שאר הכבשים אלא שפתאום נבחר להתקדש בקדושת מעשר.

החלוקה השניה מלמדת אותנו שמצוי הוא שיהיה שינוי במדרגת האדם, שלפעמים מי שנתעלה בשנה שעברה יפול ממדרגתו בשנה הזאת ולפעמים מי שירד בשנה שעברה יתעלה בשנה הזאת, והוא כמו מעלות ומורדות שבהר, שפעמים הוא עולה ופעמים הוא יורד.

החלוקה השלישית מלמדת אותנו שאפילו מי שהוא במדרגי גובהה צריך לפחוד מיום הדין, שהרי איתא במס' סוטה (מ"ד ב'), "שח בין תפילה לתפילה (בין הנחת תפילין של יד לתפילין של ראש, רש"י) עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה". וכעין זה איתא בירושלמי (מובא בהגהות מיימונית הל' תפלה פרק ז' אות ע' ובשאר ראשונים, וליתא בירושלמי לפנינו), "המספר בין ישתבח ליוצר אור עבירה היא בידו וחוזר עליה ממערכי המלחמה". ומבואר שרק צדיקים גמורים יצאו למלחמה. אולם איתא במס' שבת (נ"ו א'), "כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו". ומוכח מזה שאע"פ שהחיילים היו צדיקים גמורים מכל מקום היו יראים לנפשם ולכן כתבו גט לנשותיהם כדי שלא ישארו עגונות אם יפלו במלחמה. וצריך לומר, שמדת הדין שולטת במלחמה, ולכן גם צדיק גמור צריך להיות ירא לנפשו שהרי הוא עומד בדין. וזהו ביאור המשל שבראש השנה הקב"ה דן את העולם כחיילות של בית דוד, שכל אדם צריך להרגיש כמו החיילים של דוד המלך, שהיו יראים מהדין אע"פ שהיו צדיקים גמורים.

ועוד נראה להוכיח שמה שנחשב לפני משורת הדין לאדם בינוני נחשב כמו עיקר הדין למי שהוא במדרגי גבוהה, דאיתא במס' בבא מציעא (פ"ג א'), "רבה בר בר חנן תברו ליה הנהו שקולאי (נושאי משאות, רש"י) חביתא דחמרא, שקל לגלימיהו, אתו אמרו לרב, אמר ליה הב להו גלימיהו, אמר ליה דינא הכי, אמר ליה אין, (משלי ב', כ') 'למען תלך בדרך טובים' (לפנים משורת הדין, רש"י), יהיב להו גלימיהו, אמרו ליה עניי אנן וטרחינן כולה יומא וכפינן ולית לן מידי, אמר ליה זיל הב אגרייהו, אמר ליה דינא הכי, אמר ליה אין, (משלי שם) 'וארחות צדיקים תשמור'. " ומבואר מהגמ' שרב צוה לרבה בר בר חנן לשלם שכר לפועלים אע"פ שנשברו חביותיו מחמת פשיעתם כיון שזו היא "ארחות צדיקים", וכל שכן שלא יקח בגדיהם מהם. וכשנעייך בדברי הגמ' מוכח שרב אמר לו שבשבילו זה הדין [שהרי כששאל לרב "דינא הכי?" השיב לו רב שאכן זהו הדין]. ומבואר מזה שאע"פ שלרוב העולם זה הוא לפני משורת הדין, אבל למי שהוא במדרגי גבוהה בר בר חנן נחשב זה כמו עיקר הדין. והנה בני הישיבה שעוסקים כל היום בתורה ובמצוות בוודאי נחשבים כמי שהוא במדרגי גבוהה, ונמצא שהדין קשה יותר בשבילם וצריכים הם להכין במדה יתירה בשביל יום הדין.

זכייה בדין ע"י גמילות חסדים

אלא שיש להעיר מהא דאיתא עוד בגמ' שם, "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, וכולן נסקרין בסקירה אחת". ונראה לומר שכוונת הגמ' היא, שיש שני דינים בראש השנה, הדין הראשון הוא על מעשה האדם בנוגע להאדם עצמו, שהקב"ה דן את האדם לראות אם זכויותיו מרובות על חובותיו או לא. אבל הדין השני הוא על מעשה האדם איך הם מתייחסים להציבור, שאם הרבים צריכים לו והוא מטיב להם בצדקה וגמילות חסדים יכול לזכות בדין, אע"פ שזכויותיו אינן מרובות כל כך.

דין בראש השנה על ביטול תורה

והנה אחד מן הדברים שהאדם נידון בהם הוא ביטול תורה, וכדאיתא במס' סנהדרין (ד) א), "אין תחילת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה". ויעוין שם בתוס' (בד"ה אלא על דברי תורה) שהקשו שבמס' שבת (בדף ל"א א') מבואר להיפך, שמתחילה שואלין את האדם אם נשא ונתן באמונה, ורק אח"כ שואלים אותו אם קבע עתים לתורה, ע"ש מה שתירצו.

ונראה לומר בזה, שתלמוד תורה שונה ממשא ומתן לענין תשובה, שהרי אם נשא ונתן שלא באמונה יכול לתקן את העבירה ע"י שמחזיר את הממון לבעליו, אבל אם נכשל בביטול תורה אי אפשר לתקן את העבירה, שהרי כל רגע מחויב בלימוד התורה, ואין כאן שום רגע פנוי שיכול להשלים בו את הזמן שנתבטל מן התורה.

ולפי זה יש לומר שלענין ביטול תורה דנים את האדם בכל שנה בראש השנה אע"פ שעדיין לא מת, שהרי העבירה כבר נגמרה ואפשר לדונו מיד, אבל לענין משא ומתן שלא באמונה לא שייך כל כך לדונו בראש השנה אם הוא עדיין חי, שהרי העבירה עדיין לא נגמרה, שעדיין יש לו זמן לתקן ע"י שמחזיר את הממון לבעליו. ומעתה יש לומר, שהגמ' בסנהדרין מיירי בעולם הזה, שבעולם הזה דנים את האדם תחילה על דברי תורה מאחר שהעבירה כבר נגמרה, אבל הגמ' בשבת מיירי בעולם הבא, שאז לא שייך לתקן שום עבירה, ואז דנים את האדם תחילה אם נשא ונתן באמונה.

"כי חדות ה' היא מעוזכם"

למה בכו העם כששמעו קריאת התורה של ראש השנה?

כתוב בספר נחמיה (פרק ח', פסוקים ב'-ג'), "ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמוע ביום אחד לחדש השביעי, ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים וגו'". ומבואר מפסוק זה שעזרא היה קורא בתורה לפני העם בראש השנה, שהרי כתוב בפסוק שזה היה ביום ראשון של החודש השביעי שהוא ראש השנה.

והפסוק ממשיך שם (בפסוקים ט'-י'), "ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן הסופר והלויים המבינים את העם לכל העם היום קדוש הוא לה' אלקיכם אל תתאבלו ואל תבכו, כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה, ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם."

ולמדנו מזה שקריאת התורה בראש השנה הביאה את העם לבכייה, ועזרא ונחמיה אמרו להם שאין זה נכון לבכות ביום זה, ולהיפך יש להם לשמוח ביום זה.

וצריך ביאור, מה כתוב בקריאת התורה של ראש השנה שגרם להם לבכות כל כך. ועוד יש להקשות, שמכיון שראש השנה הוא יום הדין, א"כ איך אמרו להם שראש השנה הוא יום של שמחה, והלא כיון שהוא יום הדין איך אפשר לשמוח בראש השנה.

מקריה"ת של ר"ה למדנו שמדת חסד אינה עומדת במקום עבירות

ונראה לומר בזה, שהנה כתוב בקריאת התורה של ראש השנה, "ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק; ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק; וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו; ויאמר אלקים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה וגו'; וישכם אברהם בבוקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה וגו' (וירא כ"א, ט'-י"ד).

ומבואר מפסוקים אלו שישמעאל היה "מצחק" עם יצחק [ומבואר בחז"ל שהיה עוסק בדברים רעים, עיי' רש"י עה"ת שם], ובשביל זה גירש אברהם אבינו אותנו בקצת לחם ומים. והנה אברהם אבינו היה עמוד החסד כידוע, ובראש השנה אנו סומכים גם על זכותו [וכמבואר בראש השנה (דף ט"ז א)], "תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם", הרי שאנו מזכירים יצחק אבינו עם אברהם אבינו, ואעפ"כ כבש מדת חסדו ונעשה כאכזרי על בנו. מזה יש ללמוד שמדת החסד אינה מועלת בשביל מי שעבר עבירות כמו שלא הועילה לישמעאל.

מעתה מובן מאד למה בכו העם כששמעו את קריאת התורה של ראש השנה, שנתיאשו מלזכות למדת חסדו של הקב"ה מחמת העבירות שהיו בידם.

אלא שלפ"ז יש לתמוה שאם בכייתם היתה ראויה ליום הדין של ראש השנה, א"כ איך אמרו להם עזרא ונחמיה שאין להם לבכות אלא אדרבה יש להם לאכול ולשתות ולשמח?

יראת שמים היא סיבה לשמחה

אלא שקושיא זו מיוסדת על טעות גדולה, שהעולם חושבים שיראת שמים היא סיבה להיות בעצבות, אבל האמת הוא להיפך, שיראת שמים היא סיבה להיות בשמחה על שזכה להיות חלק של עם ה' והקב"ה נמצא קרוב לו.

ודוגמא לזה היא מצות מעשר שני, שהנה כתוב, "ואכלת לפני ה' אלקיך וגו' מעשר דגנך תירושך ויצהרך וגו' למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים וגו', ואכלת שם לפני ה' אלקיך ושמחת אתה וביתך" (ראה י"ד, כ"ג-כ"ו). הרי שהתורה מעידה לנו שמצות מעשר שני מביאה ליראת שמים וגם לשמחה. והתוס' ביאר בבבא בתרא (כ"א א' ד"ה כי מציון תצא תורה) וז"ל לפי שהיה רואה קדושה גדולה והכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה, כדדרשינן בספרי למען תלמד ליראה וגו' גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים ביראת שמים ובעבודה היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה עכ"ל. ומבואר מזה שכשהיה נוסע לירושלים ושוהה שם כדי לאכול מעשר שני שלו היה זוכה להתעלות ביראת שמים על ידי כל מה שראה בירושלים, ואעפ"כ כתבה התורה "ושמחת אתה וביתך", דהיינו שזכייה ביראת שמים היא סיבה לשמחה.

והנה בוודאי אין כוונתנו לומר שיראת שמים היא שמחה של הוללות, שבוודאי מי שזוכה ליראת שמים מתנהג בכובד ראש, אלא שעם כל זה יש שמחה מחמת ההתקרבות להקב"ה, וכמו שכתבו "וגילו ברעדה" (תהלים ב', י"א).

ביאור דברי הפסוקים

ונראה שלפי זה יש לבאר את דברי הפסוקים, שהנה עזרא ונחמיה אמרו להעם "היום קדוש הוא לה' אלקיכם", ור"ל שהיום הוא ראש השנה שהוא יום של התקרבות להקב"ה, ולכן "אל תתאבלו ואל תבכו", שהיום אינו ראוי לבכייה של אבילות, שאע"פ שהוא יום דין ולכן יש להיות בכובד ראש ויש להכיר את חשיבות העבודה ועומק הדין, אבל מכל מקום הוא זמן של שמחה, שהרי כיון שהוא יום הדין הוא ג"כ יום של התקרבות להקב"ה.

ולבסוף אמרו להם, "ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם", ור"ל שיראת שמים אינה סיבה להיות בעצבות וכמו שנתבאר, שהאמת הוא להיפך, שיראת שמים נותנת לאדם חדוה ושמחה בהקב"ה והיא מבטח ומעוז בשבילו.

עשי"ת ויוה"כ

יצר הרע

יצר הרע מתגבר עליו בכל יום

איתא במס' קידושין (ל' ב'), "ואמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו וכו', ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אין יכול לו וכו'". וצריך ביאור, למה ברא הקב"ה את יצר הרע חזק כל כך שאי אפשר להנצל ממנו בלי עזרת הקב"ה?

ונראה ליישב את דברי הגמ' בקידושין על פי מה שכתב הג"ר חיים מוואלאזין זצ"ל בספרו נפש החיים (שער א' פ"ו בהג"ה ד"ה והענין), "והענין כי קודם החטא, עם כי ודאי שהיה בעל בחירה גמור להטות עצמו לכל אשר יחפוץ להיטיב או להיפך ח"ו וכו', אמנם לא שהיה ענין בחירתו מחמת שכחות הרע היו כלולים בתוכו, כי הוא היה אדם ישר לגמרי כלול רק מסדרי כחות הקדושה לבד, וכל עניניו היו כולם ישרים קדושים ומזוככים טוב גמור, בלי שום עירוב ונטייה לצד ההיפך כלל, וכחות הרע היו עומדים לצד וענין בפני עצמם חוץ ממנו, והיה בעל בחירה ליכנס אל כחות הרע ח"ו, כמו שהאדם הוא בעל בחירה ליכנס אל תוך האש, לכן כשרצה הס"א להחטיאו הוצרך הנחש לבוא מבחוץ לפתותו, לא כמו שהוא עתה, שהיצר המפתה את האדם הוא בתוך האדם עצמו, ומתדמה להאדם שהוא עצמו הוא הרוצה ונמשך לעשות העוון, ולא שאחר חוץ ממנו מפתהו וכו'".

ולמדנו מדבריו שיש שני סוגים של יצר הרע, יש יצר הרע שהוא חוץ לאדם, ויצר הרע זה אינו חזק כל כך אלא שע"י יצר הרע זה יש אפשרות לאדם לבחור ברע, אבל האדם יכול ג"כ לבחור בטוב, ואינו צריך לעזרת הקב"ה. אבל יש יצר הרע שהוא בתוך האדם והאדם נמשך מאליו אחר היצר הרע, ולא שייך להנצל מיצר הרע זה בלי עזרת הקב"ה.

ולפ"ז יוצא שהקב"ה לא ברא את היצר הרע באופן זה, אלא ע"י עבירת האדם התגבר היצר הרע עד שאי אפשר להנצל ממנו בדרך הטבע בלי סייעתא דשמיא. וזהו כמו שאמרו חז"ל במס' אבות (פ"ד מ"ב) ש"עבירה גוררת עבירה", דהיינו שהעבירה מחזקת את היצר הרע שבתוך האדם, ובזה מביאה לשאר עבירות.

קלקול בבריאה ע"י החטא

והנה לא זו בלבד שהיצר הרע נכנס לתוך האדם מחמת החטא, אלא שהבריאה עצמה נתקלקלה מחמת החטא, וכמו שמפורש בפסוקים שנגזרה מיתה על האדם, וגם צריך לאכול לחם ע"י זיעת אפיים וכדומה.

ונראה לבאר בזה את דברי הגמ' בעבודה זרה (י"ז א'), "אמרו עליו על ר"א בן דורדיא שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה, פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים והיתה נוטלת כיס דינרין בשכרה, נטל כיס דינרין והלך ועבר עליה שבעה נהרות, בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה, הלך וישב בין שני הרים וגבעות, אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו וכו', אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים, אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו וכו', אמר חמה ולבנה בקשו עלי רחמים, אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו וכו', אמר כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים, אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו וכו', אמר אין הדבר תלוי אלא בי, הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו, יצתה בת קול ואמרה ר"א בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא."

ומבואר בגמ' שאלעזר בן דורדיא ביקש מחלקים שונים בבריאה שהם יבקשו רחמים עליו. וקשה טובא, שמה השייכות בין חטאיו ובין הבריאה? אבל לפי מה שנתבאר יש לומר שכיון שהבריאה עצמה נתקלקלה מחמת החטאים של האדם ממילא גם הם משתתפים עמו.

אני הוא קודם שיחטא האדם

ולפי זה יש לבאר את דברי הגמ' בראש השנה (י"ז ב'), "'ה' ה'" (כי תשא ל"ד, ו), אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. "והנה גמ' זו מיירי בשלש עשרה מדות של רחמים, וממילא משמע ש"אני הוא קודם שיחטא האדם" הוא מהמדות של רחמים. וקשה טובא, למה צריך רחמים קודם החטא.

וכבר עמד בזה הרא"ש (פ"ק דראש השנה ס"ה), שכתב, "וא"ת מה צריך האדם למדת רחמים קודם שיחטא. ויש לומר אף על פי שגלוי וידוע לפניו שסופו לחטוא מתנהג עמו במדת רחמים באשר הוא שם."

ונראה ליישב קושיא זו באופן נוסף על פי מה שנתבאר שמזמן חטא אדם הראשון כבר נכנס היצר הרע בתוך האדם וגם נתקלקלה הבריאה, שלפי זה כל חטא שהאדם עושה עכשיו הוא מכח הקלקול בבריאה שלפני חטא שלו, ולכן אפילו קודם שהוא חוטא בפועל כבר נתגברה מדת הדין בעולם, ושפיר צריך רחמים אפילו קודם החטא.

מכל זה יש ללמוד שאי אפשר לנו היום להתגבר על היצר הרע בלי סייעתא דשמיא, וממילא בימים אלו אנו צריכים להתחזק מאד בתפילה כדי שנזכה שהקב"ה יעזור לנו בעבודת התשובה.

כח התשובה

דרשו ה' בהמצאו

איתא במס' ראש השנה (י"ח א'), "אמר רב שמואל בר אינאי משמיה דרב, מניין לגזר דין של צבור וכו' אף על גב שנחתם נקרע שנאמר 'כה' אלקינו בכל קראנו אליו' (ואתחנן ד', ז'), והכתיב 'דרשו ה' בהמצאו' (ישעיה נ"ה, ו'), התם ביחיד הכא בצבור, ביחיד אימת, אמר רבה בר אבוה אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים."

ומבואר מזה שבעשרת ימי תשובה הקב"ה הוא קרוב לנו ביותר, ולכן הנביא צוה לנו לדרוש ולבקש את ה' בימים אלו. והנה זו היא הזדמנות מיוחדת לחזור בתשובה כיון שהתשובה מתקבלת ביותר בזמן זה שהקב"ה קרוב לנו, ותביעה גדולה היא על האדם שאינו מנצל את הזמן.

וכן כתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער א'), "ודע, כי החוטא כאשר יתאחר לשוב מחטאתו יכבד עליו מאד ענשו בכל יום כי הוא יודע כי יצא הקצף עליו ויש לו מנוס לנוס שמה והמנוס הוא התשובה, והוא עומד במרדו והנו ברעתו ובידו לצאת מתוך ההפכה ולא יגור מפני האף והחמה, על כן רעתו רבה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה על הענין הזה (קהלת רבה ז, ט"ו) משל לכת של לסטים שחבשם המלך בבית האסורים וחתרו מחתרת, פרצו ויעבורו ונשאר אחד מהם, בא שר בית הסוהר וראה מחתרת חתורה והאיש ההוא עודנו עצור ויך אותו במטהו, אמר לו, קשה יום, הלא המחתרת חתורה לפניך ואיך לא מהרת המלט על נפשך."

ועוד איתא במס' שבת (ל"ב א'), "עלה למטה ונפל יהי דומה בעיניו כמי שהעלוהו לגרדום לידון, שכל העולה לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול, ואם לאו אינו ניצול, ואלו הן פרקליטין של אדם, תשובה ומעשים טובים, ואפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות ניצול וכו'." ומבואר מגמ' זו, שההשקפה הנכונה של חולה צריכה להיות שחיינו הוא בסכנה מחמת שדנים אותו בשמים אם יחיה או ימות, והדרך לזכות לחיים הוא על ידי תשובה ומעשים טובים.

וזו היא סיבה נוספת להנחיצות של תשובה בימים אלו, שהרי בימים אלו כולנו נחשבים כאילו "העלוהו לגרדום לידון", והדרך להנצל הוא רק על ידי תשובה ומעשים טובים.

תשובת אדם הראשון

והנה עד היכן כחה של תשובה מתבאר מתוך דברי המדרש, שהנה איתא בבראשית רבה (פ' בראשית פרשה כ"ב סי' י"ג), "פגע בו אדם הראשון (בקיץ), א"ל מה נעשה בדיןך, א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע, מיד עמד אדם הראשון ואמר (תהלים צ"ב א') 'מזמור שיר ליום השבת וגו'."

המדרש הזה אומר דרשיני, שמה השייכות בין הכרת האדם שתשובה מועלת והפסוק של מזמור שיר ליום השבת? ! ועוד קשה, למה לא ידע האדם שתשובה מועלת?

מזמור שיר ליום השבת

ונראה לומר שאדם הראשון חשב שתשובה מועלת רק אם האדם התעורר לתשובה מעצמו, אבל אם התשובה היא מחמת אתערותא דלעילא ע"י תביעת הקב"ה אז אין תשובה מועלת. וזהו מה שלמד מקין בנו, שאע"פ שהתשובה לא היתה מאתערותא דלתתא, אלא שהקב"ה תבע את קין על חטאיו וקין שב בתשובה, אעפ"כ קיבל הקב"ה את תשובתו.

ולפ"ז יש לבאר למה אמר אדם הראשון באותה שעה "מזמור שיר ליום השבת", דהנה איתא בברכות (מ"ט א) שכוונת הברכה "מקדש ישראל והזמנים" היא מקדש ישראל דקדשינהו לזמנים, ור"ל שיו"ט אינו דומה לשבת, שיו"ט נקבע ע"י ב"ד של ישראל שקובעים את ראש חודש, אבל שבת נקבעת ע"י הקב"ה שהוא קבע שיום השביעי יהיה שבת. ונמצא שתשובה הבאה מאתערותא דלעילא דומה לשבת שגם היא באה ע"י הקב"ה, ולכן כשהכיר אדם הראשון שתשובה מועלת אפילו אם היא באה ע"י אתערותא דלעילא מיד אמר "מזמור שיר ליום השבת".

ונראה שיש בחינה נוספת בקשר שבין יום השבת ותשובה, שהנה יום השבת אינו רק יום אחד בשבוע, אלא היא במדריגה אחרת לגמרי, שהרי נחשב ל"מעין עולם הבא" (וכדאיתא בברכות דף נ"ז ב'), ונמצא שביום השבת העולם הוא כמציאות חדשה שאינה דומה לשאר ימות השבוע, וממילא הדמיון בין תשובה ויום השבת הוא שכשם שיום שבת הוא מציאות חדשה, הוא הדין מי שעשה תשובה נחשב כמציאות חדשה. ופשוט הוא שזהו רק במי ששינה דרכיו לגמרי, ולא די בזה רק להתחרט ולא להשתנות, אבל מי שבאמת משתנה זוכה להיות בריה חדשה.

בענין התעוררות תקיעת השופר

שיחה מאת מורינו הג"ר שמואל יעקב וינברג זצ"ל

דברי הרמב"ם בהל' תשובה ברמז שיש בתקיעת השופר

הרמב"ם בפרק ג' מהלכות תשובה עוסק בענין האופן שדנים בני אדם בשמים על פי השיקול של זכויותיהם ועוונותיהם. וכתב שם בהלכה ד' וז"ל אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל. הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב. חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה. עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר "וצדיק יסוד עולם" זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו עכ"ל.

ומבואר מלשון הרמב"ם דענין זה שצריך האדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וכו', נובע ממה שכתב לפני כן שרמז יש במצות תקיעת שופר. שהרי התחיל הלכה זו ברמז שיש בתקיעת השופר בר"ה, שבא לעורר הישנים והנרדמים בחייהם שיחפשו במעשיהם ויחזרו בתשובה. ואח"כ כתב "לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב וכן כל העולם כולו וכו'". וצריך ביאור מהו הקשר בין דברים אלו, איך ההתעוררות של השופר מביאה לידי כך שיראה אדם עצמו כאילו חציו זכאי וחציו חייב. שאף אם נבין שהשופר מעורר את האדם לחפש במעשיו ולשוב בתשובה, אבל איך זה שייך להשקפה זאת שיראה עצמו כאילו הכל תלוי במעשה שיעשה בין לטוב בין למוטב. עוד צ"ב דא"כ התעוררות זו שייכת לכל השנה, והרי נראה דהתעוררות התקיעות היא מיוחדת לזמן זה ששומעים בו התקיעות דהיינו ימי הדין.

התעוררות לעשות תשובה על העבר ולהיטיב דרכיו להבא

ונראה לפרש דברי הרמב"ם בהקדם מה שיש לדייק מדבריו, שמתחילה כתב "כלומר עורו ישנים משנתכם וכו' וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וכו'", ואח"כ כתב "אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק וכו' הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם וכו'",

ומשמע שמדבר כאן לאנשים במצבים שונים. ונראה שמתחילה מדבר בנוגע לבני אדם שהיו ישנים ונרדמים, דהיינו שלא זכרו בוראם כלל ובגלל זה חטאו, שצריכים להתעורר על ידי השופר לתקן את העבר, דהיינו מעשים שעשו כבר, ולשוב בתשובה, וכמש"כ "חפשו במעשיכם וחזרו בתשובה". אבל אחרי כן מדבר לא על מה שיש לאדם להתעורר על מעשיו שעשה כבר, אלא על התעוררות שצריך לעתיד, שצריך לשנות את הדרך בו הוא חי. שאם עד עכשיו הי' חי במצב של שכחת האמת מחמת הבלי הזמן ולכן הי' עוסק כל הזמן בהבלים שלא יועילו לו בסוף וכמש"כ "שוגים כל שנתם בהבל אשר לא יועיל", צריך האיש הזה להיטיב דרכיו ומעלליו בעתיד, ולחיות באופן חדש לגמרי מתוך הכרת האמת, וכמש"כ "הביטו והיטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזבו כל אחד דרכו הרעה וכו'". ונראה שהרמז שיש בשופר כולל שני הדברים, ר"ל התעוררות לחפש במעשיו ולעשות תשובה, וגם התעוררות להיטיב דרכיו להבא שמחייב אותו לשנות לגמרי את הדרך שהוא חי בו, וכמו שנבאר להלן.

המלכת ד' על ידי השופר מחייבת דרך חדש בחיים

ויש לבאר למה התעוררות זו באה על ידי השופר על פי מה שידוע לנו מחז"ל שבשופר ממליכים הקב"ה עלינו, כדאיתא בגמ' "אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם וכו' ובמה בשופר" (ר"ה ט"ז). ועל ידי שימליך הקב"ה יזכור תמיד שהוא עבד לקונו שמחוייב לקיים רצונו בכל עת. ובמקום להיות שוכח את האמת ולהיות שוגה כל שנתו בהבל וריק, יקבל על עצמו לחיות כעבד ד', שיהיו חיוביו ברורים לפניו ושיבחר במעשים טובים שיקיים תפקידו על ידם.

ונראה שכאן מורה לנו הרמב"ם מהי התגובה הנכונה לקול השופר המעורר אותנו לשוב לדרכים טובים ולחיות חיים של קבלת עול מלכות שמים. והיא שצריך האדם להכיר שעבודתו של כל השנה מחייב אותו לראות את עצמו כאילו חציו זכאי וחציו חייב, והוא המהלך המביא את האדם לנתק ולהפריש את עצמו ממצב של שכחת האמת בהבלי הזמן. אלא שצריכים לבאר ענין זה של "לראות את עצמו כאילו חציו זכאי וחציו חייב", שלימדנו חז"ל (עי' קידושין מ.). מדוע צריך האדם להסתכל על כל מעשיו במבט זה. עוד צריכים לבאר מדוע זהו המבט הטוב ביותר כדי להביאו לחיות תמיד במצב של קבלת עול מלכות שמים, ולהפרישנו מהבלי הזמן.

כל בחירה היא בחירה בין חיים למות

הנה כתוב בתורה (דברים ל' ט"ו) "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו'" ולהלן שם בפסוק י"ט "החיים והמות נתתי לפניך וכו' ובחרת בחיים". אנו רגילים לחשוב שבחרים כל הזמן בדברים קטנים, ועל ידי ריבוי במעשים טובים זוכים לחיים של נצחיות, ואילו על ידי ריבוי של מעשים רעים מגיעים לרע ולמות ח"ו. וטועים לחשוב שמעשה אחד קטן שעושה אינו משנה כל כך בכללות עבודתו. ולעשות עבירה קלה כגון לדבר קצת דברים קשים לחברו או דברי ביטול, או להתפלל בלי הבגדים הראויים, אין בזה רעה גדולה המשנה כל מציאותו כיון דבדרך כלל הולך על דרך טוב. אבל האמת היא כפשוטו של מקרא, שכל בחירה

ובחירה שמזדמנת לאדם היא בין חיים למות ממש, אין כזה דבר שבוחר בחירה קטנה בדבר קל, אלא כל מה שיבחר לעשות הוא בחירה של חיים או מות, ולא פחות מזה.

ויש להבין שאין בראי' כזאת גוזמא כלל, אלא אדרבא כל בחירה שיבחר באמת יש בכחה להכריע אותו ואת כל העולם. כל מצוה היא ממש הצלה וישועה כמש"כ הרמב"ם "תשועה והצלה", וכל חטא הוא השחתה אשר אין לשער, שבאמת כך הוא כחו של מעשה אחד בין לטוב בין למוטב. ונראה דזוהי הכוונה במה שאמרו שיראה את עצמו כאילו חציו זכאי וחציו חייב, שבראי' כזאת יבין מהו באמת תוקפו של כל בחירה.

ונראה שמגלה לנו כאן הרמב"ם שהדרך לאדם לנתק ולהפריש את עצמו ממצב של שכחת האמת מחמת הבלי הזמן הוא להגיע להכרה זו בחשיבות של כל בחירה. ומה שמעורר אותנו לזה הוא תקיעת השופר, שמזכיר ל"שוכחים" שהוא מחוייב לחיות כל רגע כמצווה ועומד מפי המלך. ובחיים כאלו יראה בכל מעשה קטן וגדול שהוא הכרע בין השחתה להצלה, ואין מציאות של דבר קטן במעשיו, אלא כל פעולה הוא חילוק בין חיים למות ממש.

עיקר מטרתנו בעבודת ימים הנוראים היא לקנות מדרגה חדשה בעבודת ד'

נמצא דלפי דברי הרמב"ם אין עבודתינו ביום ראש השנה וימים הנוראים רק לזכות לכפרה על הנעשה ולתקן עיוותנו של העבר, אלא שצריכים להתעורר על ידי תקיעת השופר גם להבין איך עלינו להתנהג בכל השנה.

ונראה שיש לפרש ע"פ דברינו מה שכלל הרמב"ם בחדא מחתא זה שהישנים והנרדמים צריכים לחפש במעשיהם ולחזור בתשובה, וגם שהשוכחים את האמת בהבלי הזמן צריכים להיטיב דרכם. וביארנו שבתחילה מדבר על דברים שצריכים תיקון על העבר ואח"כ על מה שצריך לתקן לעתיד. ויל"פ שחוק ממה שצריכים כפרה מצד עצמה, צריכים כפרה גם כדי שלא יגרום מה שהשחתנו שנשכח את בוראנו לעתיד באופן שלא נעבדנו כראוי. ובאמת עיקר רצוננו לקנות כפרה הוא בשביל לעובדו כראוי, כי החטא מבדיל בינינו לבין בוראנו, ומחמת החטא והריחוק הנגרם על ידו, שוכחים את חובתנו איך לקיים רצונו. ועל ידי שנתכפר יבא גם התעוררות לזכור ד' ולעבדו כראוי. בתחילה מתעוררים על ידי תקיעת השופר לשוב בתשובה, וממילא באים לידי זכרון חובתנו והכרה שכל מעשה שעושים הוא מכריע בין לזכות לנו ולכל העולם הצלה שהוא חיים ממש, לבין לחוב לנו ולכל העולם שהוא השחתה גדולה ר"ל.

ריבוי תפילות ומעשים טובים הוא גם למטרה זו

בסוף ההלכה ממשיך הרמב"ם וז"ל ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכיפורים יתר מכל השנה. ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום עכ"ל.

ונראה לבאר דאין ענין זה של ריבוי במצות ומעשים טובים רק להרבות בזכותים כדי שנזכה בדין, אלא שעל ידי עסק במצות ותפילות בימים אלו נוכל גם להרגיל עצמנו להבין חשיבות של כל פעולה ופעולה, איך זוכים באמת על ידם וגודל הישועה הבאה מהם. נמצא דעסקנו בימים אלו אינו רק לגבי כפרה כמה יכפר לנו והאם נזכה בדין. אלא מכריעים בזמן הזה איזה סוג אדם נהי' בעתיד, באיזה דרגא של בן תורה נחי', וקונים בזמן הזה השגות איך לעבוד ומדרגות חדשות בקיום התורה. וזה צריך להיות הנקודה המרכזית של מחשבתינו ומגמתינו בימים הנוראים, לקנות מדרגה של עבודה אמיתית כזאת שנבין חשיבות של כל בחירה שמזדמנת לנו, וע"י כך נזכה לנו ולכל העולם תשועה והצלה, ונקיים בזה מה שכתוב "וצדיק יסוד עולם".

בענין תשובה – ותוהא על הראשונות

שיעור מאת מו"ר הג"ר שמואל יעקב וינברג זצ"ל

נכתב מרשימות התלמידים

איתא ברמב"ם פ"ג מהל' תשובה (ה"א – ב) כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכיות ועונות, מי שזכיותיו יתירות על עונותיו צדיק, ומי שעונותיו יתירות על זכיותיו רשע, מחצה למחצה בינוני, וכן המדינה וכו' וכן כל העולם כולו. אדם שעונותיו מרובין על זכיותיו מיד הוא מת ברשעו שנאמר על רוב עונך, וכן המדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה, וכן כל העולם כולו אם היו עונותיהם מרובין מיד הן נשחתין שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, עכ"ל.

הנה נראה שהרמב"ם מגדיר ב' עניינים בשני הלכות אלו, דבה"א מגדיר מהותו ומציאותו של האדם, מי זה צדיק ומי זה רשע. ובה"ב מפרש מה דינו של הצדיק ומה דינו של הרשע. ואע"פ שעניינו רואות שיש כמה רשעים שעונותיהם מרובין על זכיותיהם ואפ"ה אינם מתים מיד אלא חיים הרבה [וכמו שהק' בהשגת הראב"ד], י"ל דאין כונת הרמב"ם הכא לדין של ר"ה, שהרי בהל' ג' כתב וכשם ששוקלין זכיות אדם ועונותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכיותיו ביו"ט של ר"ה, ע"כ. אלא הכא בהל' ב' מיירי כשיש התעוררות לדין והיינו כשרבה רעת האדם, וכמו שהביא הרמב"ם כאן שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, וכן היכא שיש צער גדול בעניני בין אדם לחבירו גם זה מעורר דין, וכמו שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה.

והנה יש לדקדק במה שכתב הרמב"ם בריש הל' ג', וז"ל כל מי שניחם על המצוות שעשה ותהה על הזכיות ואמר בלבו ומה הועלתי בעשייתן, אולי לא עשיתי אותן, הרי זה איבד את כולן ואין מזכירין לו שום זכות בעולם שנאמר וכו' אין זה אלא בתוהא על הראשונות, ע"כ. ומה שייך דין זה כאן באמצע הלכות אלו שעסוקים בענין מה ששוקלים זכיות ועונות. ועוד יש לתמוה על עיקר דין זה, שהרי ידוע שענין התשובה הוה מתנה גדולה מאת השי"ת שיוכל האדם לשוב אחרי

שכבר חטא [עי' במסילת ישרים סוף פ"ד]¹, ואם אמרו דאפי' במצות היכא שתוהא על הראשונות הרי איבד זכיותו, נמצא שעקירת המעשה למפרע ע"י חרטה אינו מצד מדת הרחמים אלא מצד עיקר הדין ולכן איבד זכיותו, וא"כ מה החסד והחידוש של תשובה.

והגאון ר' אלחנן וסרמן זצוק"ל [ביאורי אגדות סי' ג'] ביאר כאן יסוד גדול, שבכל מצוות ישנם שני דברים, (א) עצם פעולת המצוה, והוא התועלת והתיקון הנעשה מהמצוה, אשר בשביל זה ציוה הקב"ה לעשותה. וכן בעבירות יש קלקול הנעשית מהעבירה, שבשבילה ציוה הקב"ה למנוע מלעשותה. (ב) אחרי שנצטוינו לקיים המצות, הוא ענין בפני עצמו לקיים ציווי השי"ת. וכן בענין שכר ועונש, יש שכר ועונש על שני חלקים הללו שיש בכל מצוה שבתורה. וכתב ר' אלחנן דהא דאמרי' בתוהא על הראשונות, שאיבד זכיותו, היינו חלק השני מה שקיים ציווי השי"ת, אבל התיקון שנעשה מכל מצוה שקיים, זה לא נאבד כלל ע"י חרטתו, ונשאר כאינו מצווה ועושה. וכן הוא לענין עבירה, שהחרטה מועלת לעקור מה שעבר על ציווי השי"ת, אבל הקלקול וההפסד שיצא מהמעשה עצמו, זה אינו נעקר מצד הדין ע"י חרטה, ורק לפני משורת הדין נמחק העון לגמרי ע"י תשובה.

והנה עיקר יסוד הנ"ל מהגאון ר' אלחנן ז"ל יש להוכיח משמות (פ"א, כ-כא) דכתיב ויטב אלהים למילדת וירב העם ויעצמו מאד. ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים. הרי מדויק בקרא שעל עצם פעולת המצוה שהחיו את הילדים [וירב העם ויעצמו מאד], קבלו שכר כדכתיב ויטב אלהים למילדות, ועל מה שקיימו רצונו של מקום "ויהי כי יראו המילדות את האלהים", גם ע"ז קבלו שכר כדכתיב ויעש להם בתים.

אמנם בדברי הרמב"ם כאן לא נראה לבאר כונתו ע"פ יסוד הנ"ל [כדברי הגר"א וסרמן ז"ל], דהא לשון הרמב"ם הוא דאין מזכירין לו שם זכות בעולם, ומשמע דכיון שנתחרט שוב אין לו שום זכות כלל, ואילו לפי ביאורו של הגר"א וסרמן ז"ל הא עדיין יש לו מקצת זכיותו, דנהי שאיבד שכרו על שקיים ציווי השי"ת מ"מ לא איבד עצם פעולת המצוה ושכרו.

¹ א.ה. עיי' פסחים קי"ט ע"א, א"ר כהנא משום ר"י ב"ר יוסי אמר רשב"ל משום ר"י נשיאה, מאי דכתי' (יחזקאל א' ח') וידי אדם מתחת כנפיהם, ידו כתיב, זה ידו של הקב"ה שפרוסה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין. ופרש"י ורשב"ם שמדת הדין מקטרגת ואומרת לא תקבלם, והוא מקבלם בסתר, ע"כ. הרי מבואר שמצד הדין אין לקבל התשובה. וע"ע יומא ל"ז ע"ב, אמר משה לפני המקום רבש"ע בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות. הרי משמע שצריך תפלה לזה ואי"ז מעיקר הדין. ועיי' זוהר (ח"ב קו). בר נש אע"ג דפשע ביה וכו' ותב לקמיה מקבל ליה וחס עליה, דהא קב"ה מלא רחמין איהו. וע"ע במבי"ט בבית אלקים שער התשובה פ"א.

ואשר על כן נראה לבאר דברי הרמב"ם באופן אחר, דמהא שכתב הרמב"ם דין זה כאן באמצע הלכות אלו שעסוקים בענין שיקול זכיות ועונות, נראה מוכח דלענין עצם שכר ועונש בודאי לא איבד הראשונות, ורק לענין השם צדיק והשם רשע שתלוי במה ששוקלים זכיותיו ועונותיו אמרו "דאין מזכירין לו שם זכות בעולם", דכיון שנתחרט על המצוות שעשה, אין המצוות נכנסים לחשבון כששוקלין זכיותיו נגד עונותיו, ונפקא מינה לענין השם צדיק והשם רשע. אבל בדין לאחר מותו בודאי יקבל שכר גם על הראשונות.

ועתה מובן היטיב החילוק בין חרטה לתשובה, שחרטה אינו עוקר מציאות המעשה אלא שמוציאה מכלל החשבון בשיקול הדין וכנ"ל, אולם ע"י תשובה הרי נמחל החטא לגמרי, וזה מתנה גדולה מאת הקב"ה והוא מצד מדת הרחמים. ולפי"ז יש ללמוד מכאן חידוש גדול בענין תשובה, דאע"פ שאין החטא נעקר אלא ע"י תשובה גמורה עם כל תנאי התשובה דהיינו עזיבת החטא וחרטה וקבלה על העתיד, מ"מ היכא שנתחרט על מעשיו, הרי עצם החרטה לבדה מועלת שלא יהא חטאיו נזכרים לענין קביעות שם צדיק או שם רשע בשיקול זכיותיו נגד עונותיו, דהא אפי' במצות אם תוהא על הראשונות לא יהיו מצותיו נזכרים כלל וע"כ מוכח שהוא מעיקר הדין וכנ"ל.

בענין תשובה בעבירות של בין אדם לחבירו

מאת ראש הישיבה הרה"ג אהרן פלדמן שליט"א

בשערי תשובה שער א' אות מד-מה כתב רבנו יונה:

כי בדברים שבין אדם לחבירו כמו הגזל והחמס לא יתכפר עונו עד אשר ישיב את הגזלה, וכן אם ציער את חבירו והציק לו או הלבין פניו או סיפר עליו לשון הרע אין לו כפרה עד שיבקש ממנו מחילה וכו' וראוי לבעל התשובה לעשות כן קודם הוידוי כדי שיתרצה בוידויו.

הרי שכתב שאין בקשת מחילה מעכבת את הוידוי אלא שלכתחילה ראוי לבקש סליחה לפני שמתוודה, כדי שיתרצה בוידויו.

ובהגהות "אור חדש" לאחי החזו"א ציין לשער ד' אות יח, וכוונתו להעיר שמה כתב רבינו יונה כאן סותר את מה שכתב שם לענין כפרת יוה"כ וז"ל:

וארז"ל מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו, לכן מי שגזל את חבירו ישיב את הגזלה ואחרי כן יתודה, ואם התודה תחלה לא עלה לו הוידוי וכו'.

הרי שכתב שם שביוה"כ אם לא ביקש מחילה מחבירו לפני שהתודה לא עלה לו וידויו. וזה דלא כמו שכתב בשער א' שרק ראוי לבעל תשובה לעשות כן קודם הוידוי.

והנראה בדעת הר"י דמצות בין אדם לחבירו יש בהן גם באל"מ דלא גרע מכל עבירות שבתורה, וכן נקט החפץ חיים בכמה מקומות בספרו בפשטות, ולכן תשובתו לגבי חלק הבאל"מ שבעבירות באל"מ אינה שונה מתשובתו מכל עבירות שבתורה שהן רק באל"מ, והרי בכל מצות באל"מ שבתורה המעכב בתשובה הוא חרטה וקבלה להבא ואח"כ וידוי, ולכן כל שקיבל על עצמו לבקש מחילה מחבירו הרי קיים קבלה להבא ואין צריך לבקש ממנו מחילה בפועל לפני שמתודה לפני ה' ורק על צד היותר טוב ראוי לעשות כן, וזה שכתב בשער א' שאין בקשת המחילה מעכבת בוידויו שאם אך קיבל על עצמו לבקש ממנו מחילה מהניא תשובתו, משא"כ בכפרת יוה"כ אינו מספיק שמקבל על עצמו לבקש מחבירו מחילה, אלא כדי שהיום יכפר בעינין שיבקש ממנו מחילה בפועל ואם לאו אין כאן כפרת יוה"כ כמו שלמדנו מלפני ה' תטהרו שאין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, ולכן כתב הר"י בשער ד' שביוה"כ אם לא ביקש ממנו מחילה לפני הוידוי לא עלה לו הוידוי.

והנה הרמב"ם בה' תשובה פ"ב ה"ט משמע דלא כרבנו יונה, דאחרי שכתב שיוה"כ מכפר על כל העבירות כתב וז"ל:

אבל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו וכיוצא בהן אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו וכו'.

והנה שם איירי בכפרה כלפי שמיא ביוה"כ על כל העבירות ומ"מ כתב שבעבירות של באל"ח אין כפרה לעולם עד שירצהו, ו"לעולם" משמע בכל השנה לא רק ביוה"כ, הרי שאינו נמחל לו עד שיבקש מחילה מחבירו בפועל, וזה דלא כמ"ש"כ בדעת רבנו יונה, וצ"ב במה נחלקו, ועוד צ"ב דאם אין בקשת מחילה בפועל דין מיוחד ביוה"כ מ"ש יוה"כ דנקט במתני' דאין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו הלא בכל השנה כן הדין.

והנה ברמב"ם פ"א מה' תשובה הביא מצות וידוי וכתב:

כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני הא"ל ברוך הוא שנאמר וגו' וכן בעלי חטאות ואשמות בעת שמביאין קרבנותיהן על שגגתן. או על זדונן אין מתכפר להן בקרבנם עד שיעשו תשובה ויתוודו וידוי דברים שנאמר וגו' וכן מחוייבי מיתות בית דין ומחוייבי מלקות אין מתכפר להן במיתתן או בלקייתן עד שיעשו תשובה ויתודו.

הנה כתב הרמב"ם, דבכל המצוות "כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות" והיינו מקודם תשובה ואח"כ וידוי וכן בעלי חטאות ואשמות וחייבי מיתות בית דין כתב שאין מתכפר להם "עד שיעשו תשובה ויתודו" מקודם תשובה ואח"כ וידוי. א"כ צ"ע למה במצוות באל"ח שינה הרמב"ם את הסדר לכתוב בהמשך דבריו:

וכן החובל בחבירו והזיק ממנו אף על פי ששילם לו מה שהוא חייב לו אינו מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם שנאמר מכל חטאות האדם.

הרי שדייק הרמב"ם בלשונו לכתוב במצות באל"ח שמקודם יתודה ואח"כ ישוב מלעשות כזה לעולם ולא כמו שכתב במצוות בין אדם למקום שמקודם ישוב ואח"כ יתודה.

ונראה שהרמב"ם סובר שבמצות בין אדם לחבירו אין חלק הבאל"מ נפרד ממנו אלא שכפרתן כלפי שמיא תלויה במחילת חבירו לבד, ולכן כשבא להתכפר לפני המקום על עבירות באל"ח צריך מחילה בפועל שאף אם יקבל על עצמו לרצות את חבירו לא יתכפר לו. וה"ט משום שהכתוב מסר כפרת עבירות באל"ח למחילת חבירו, דלא כרבנו יונה שמחלק ביניהם וכמו שנתבאר לעיל, דס"ל להרמב"ם דבמצות באל"ח הכפרה תלויה אך ורק בריצוי חבירו בפועל.

ומקור הרמב"ם נראה שהוא גמרא מפורשת ביומא פז א' דשם איתא דהמקור להא דאין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו הוא מזה שנאמר אם יחטא איש לאיש ופללו אלקים, ומסיק

דה"ק אם יחטא איש לאיש ופללו, אלקים ימחול לו ופירש"י דפילול לשון פיוס הוא והכי קאמר אם יחטא איש לאיש ופללו לחבירו וריצהו, האלקים ימחול לו עכ"ל הרי שאם חבירו מוחל לו גם הקב"ה מוחל לו והמשמעות הפשוטה שאין צריך תשובה כלפי המקום כמו בכל עבירות של באל"מ, אלא הכל תלוי בחבירו שאם חבירו מוחל לו הקב"ה מוחל לו ג"כ. (ונראה שכן מפרש הרמב"ם המשל של יוסף הכהן בר"ה יז ב' בהא דאמרי' שהקב"ה נושא פנים לחוטא בעבירות באל"ח יעו"ש).

ומכיון שבעבירות של באל"ח הכל תלוי בריצוי של חבירו שאז גם החלק של באל"מ מתכפר לו, מיושב מש"כ הרמב"ם שבמצות באל"ח אין צריך לעשות תשובה לפני וידויו כמו שכתב במצות באל"מ, שהרי שם במצות באל"ח כתב הרמב"ם "אע"פ ששילם לו מה שהוא חייב לו", והוא כולל כל מיני תשלומין שחייב לו כולל רצוי שהוא חיוב תשלומין כידוע בשם רי"ס ע"פ ראיות מהש"ס, והא דלא כתב מפורש ריצוי משום שנקט הרמב"ם שתי דוגמאות לעבירות באל"ח, חובל בחבירו והזיק ממונו, ובהזיק ממונו לא בעינן לרמב"ם ריצוי ודי בתשלומין כמבואר בפ"ה מה' חובל ומזיק ה"ט ולכן נקט לשון "ששילם לו" השווה גם לחובל וגם למזיק, ומאחרי ששילם לו יצא ידי תשובתו גם כלפי שמיא ושפיר יכול להתוודות, כי כל שריצה את חבירו כבר עשה תשובה וכמש"נ.

וניחא לפי"ז למה היה צריך הרמב"ם להביא ראיה מפסוק מכל חטאת האדם שצריך וידויו לעבירות של באל"ח (והוא מהילקוט כמו שכתבו הנו"כ) הלא אם נאמר שבכל באל"ח יש גם באל"מ וכמו שפירשנו את דברי רבנו יונה למה תגרע עבירת באל"ח מכל עבירות שבתורה ול"ל ראיה מקרא שחייב בוידויו, אבל לפי הנ"ל א"ש, דאה"נ ס"ד מכיון שבאל"ח הכל תלוי בריצויו של חבירו אין צורך אפילו וידויו כדי שיתכפר מאת ה', שהקב"ה סולח לו מיד כשחבירו סולח לו בלי וידויו, קמ"ל קרא שגם בבאל"ח בעינן וידויו כדי שיתכפר לו אע"פ דלא בעינן תשובה כלפי שמיא.

ומש"כ הרמב"ם שבעבירות באל"ח אחרי שיתודה "וישוב מלעשות כזה לעולם" אין זה מפני שצריך עזיבת החטא כאחד מעיקרי התשובה אלא כדי שלא יהיה טובל ושרץ בידו שאין וידויו עולה לו כמש"כ הרמב"ם להלן בפ"ב ה"ג, אבל אין זה מעיקרי התשובה דלא בעינן עיקרי התשובה בעבירות באל"ח ורק ריצויו בלבד.

והא דצריכים לרמב"ם משנה מיוחדת שביוה"כ אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, והלא בכל השנה כולה כן הוא ומה מוסיף לנו יוה"כ, נראה דסד"א דיוה"כ עדיפא שמכפר כלפי שמיא גם אם אינו מרצה את חבירו, קמ"ל דגם כפרת יוה"כ תלויה בריצוי חבירו כמו בכפרת כל השנה.